

рів, візажистів, маркетологів, економістів – тобто всіх, хто пов'язаний з просуванням модних товарів від виробника до споживача.

Висновки з даного дослідження. Чітко виділити креативну компоненту у сучасній індустрії моди неможливо, адже явного переходу від креативної індустрії до легкої промисловості немає; і, навпаки, вони є взаємопов'язаними від початку життєвого циклу товару модної індустрії до його завершення.

Розвиток індустрії моди поділяється на чотири етапи, основою яких є циклічність її розвитку. Кожний етап варто розглядати з позиції межі креативності. Доречно розглядати перший етап як повністю креативний, адже використовується виключно ручна праця, немає жодної стандартизації і масового виробництва. Вся продукція, навіть найпростіша, виробляється згідно з індивідуальними можливостями і побажаннями замовників.

З початком періоду індустріалізації в процесі виробництва товарів використовуються верстати і станки. Розвиток технологій, безперечно, можна вважати креативним розвитком, проте поступово технології стали засобом масового виробництва, і креативний зміст як такий втратили.

На етапі розподілу індустрії моди на масове виробництво та елітне ексклюзивне виробництво виражається у появі двох основних рівноправних тенденцій. Ці тенденції не є паралельними, а навпаки, залежать одна від одної: перше – те, що спочатку є новим і креативним, поступово переноситься на

масове виробництво і втрачає свій креативний конвент; друге – масове виробництво є дуже чутливим до попиту споживачів, і саме його продукція виступає індикатором смаків та уподобань споживачів, що враховуються суб'єктами індустрії моди.

Така роздвоєність тенденцій збереглася і в XXI ст., проте, на нашу думку, вони стали ще більш далекими одна від одної. Найбільш креативним є виріб, зроблений лише в одному екземплярі з найбільш рідкісних або ж високотехнологічних матеріалів, а велику кількість недорогої продукції створює масове виробництво.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Veblen T. The Theory of the Leisure Class. – New York: Macmillan, 1899. – 400 p.
2. Simmel G. Fashion. – International Quarterly 10, 1904. – 155 p.
3. Laver J. The Concise History of Costume and Fashion. – New York: Harry N. Abrams, 1969. – 274 p.
4. King C. Fashion Adoption: A Rebuttal to the «Trickle Down» Theory. Edited by S. Greyser. – Chicago: American Marketing Association, 1963. – 163 p.
5. Robinson D. The Rules of Fashion Cycles. – Harvard Business Review, 1958. – 45 p.
6. Rogers, E. Diffusion of Innovations. 4th ed. – New York: Free Press, 1995. – 128 p.
7. Sproles G., and L. Burns. Changing Appearances. – New York: Fairchild Publications, 1994. – 146 p.
8. Kawamura Y., Fashion-ology: An Introduction to Fashion Studies (Dress, Body, Culture) – Berg, 2005. – 391 p.
9. Shaeffer C. Couture sewing techniques. – Taunton Press, 2001. – 69 p.

УДК 336.76

Кухтин О.Б.

*здобувач кафедри міжнародного менеджменту та маркетингу
Тернопільського національного економічного університету*

ГЛОБАЛЬНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ СВІТОВОГО ФОНДОВОГО РИНКУ ПІД ВПЛИВОМ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

В статті описані зміни, які відбулися у фінансовій сфері під впливом розвитку інформаційно-комунікаційних технологій. Проаналізовано процес віртуалізації фондового ринку. Охарактеризовано трансформацію платіжних систем і фондових інструментів, розвиток електронної торгівлі. Показано динаміку змін в структурі світової біржової торгівлі ф'ючерсами і опціонами в 2011–2014 рр. Акцентовано увагу на тому, що при значних позитивних змінах віртуалізація фондового ринку потребує розробки і впровадження засобів моніторингу і контролю фінансових операціями.

Ключові слова: світовий фондовий ринок, глобальні трансформації, віртуалізація, інформаційні технології, деривативи.

Кухтын О.Б. ГЛОБАЛЬНЫЕ ТРАНСФОРМАЦИИ МИРОВОГО ФОНДОВОГО РЫНКА ПОД ВЛИЯНИЕМ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

В статье описаны изменения, которые произошли в финансовой сфере под влиянием развития информационно-коммуникационных технологий. Проанализирован процесс виртуализации фондового рынка. Охарактеризована трансформация платежных систем и фондовых инструментов, развитие электронной торговли. Показана динамика изменений в структуре мировой биржевой торговли фьючерсами и опционами в 2011–2014 г. Акцентируется внимание на том, что при значительных положительных изменениях виртуализация фондового рынка требует разработки и внедрения средств мониторинга и контроля финансовых операций.

Ключевые слова: мировой фондовый рынок, глобальные трансформации, виртуализация, информационные технологии, деривативы.

Kukhtyn O.B. GLOBAL TRANSFORMATION OF WORLD STOCK MARKET UNDER THE INFLUENCE OF INFORMATION TECHNOLOGY

The changes that have occurred in the financial sector under the influence of information and communication technologies are described in the article. The process of virtualisation stock market is analyzed. The transformation of payment systems and financial instruments, the development of electronic commerce are characterized. Dynamics of changes in the structure of the global exchange trade futures and options in 2011-2014 are shown. The significant positive changes in the stock market virtualization require the development and implementation of monitoring and control of financial transactions are focused.

Keywords: virtualization, world stock market, global transformation, information technologies, derivatives.

Постановка проблеми. Кінець XX – початок XXI ст. ознаменувався активізацією процесів трансформації світового фінансового середовища, зокрема, стрімкого розвитку фондового ринку. Бурхливий розвиток та впровадження нових інформаційних технологій і, як результат, істотне зростання швидкості комунікацій забезпечують можливість доступу до фондових ринків в режимі реального часу з будь-якої точки планети. Останніми роками спостерігається тенденція до зростання кількості укладених угод із цінними паперами, обсягів торговельних оборотів, а сам процес укладення угоди відбувається практично миттєво.

Технологічне поєднання шляхів інформаційних і фінансових комунікацій сприяло створенню нового фінансово-інформаційного простору і привело до зближення і поступового злиття інформаційної та фінансової сфер. Як зазначає І.І. Мазур [1, с. 10], єдині для всього світу фінансові інструменти, стандарти передавання й оброблення інформації створили ідеальне середовище для транснаціоналізації бізнесу та вільного руху його капіталу.

Тому особливої актуальності набувають дослідження процесів трансформації фондового ринку під впливом стрімкого розвитку та впровадження новітніх цифрових технологій та засобів комунікації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню природи фондових ринків та їх сегментів світова економічна література приділяє значну увагу, адже саме на них акумулюються величезні об'єми капіталу, і саме у фондових ринках багато науковців та аналітиків вбачають основне джерело криз та фактор нестабільності економіки загалом. Свій внесок в розробку проблематики зробили як зарубіжні вчені, такі як К. Ермолаєв [2], М. Кастельс [3], Р. Мертон [4], Дж. Сачс [5], Дж. Стігліц [6], Ф. Фабозці [7], У. Шарп та ін., так і вітчизняні вчені – І. Мазур [1], С. Мошенський [8], М. Солодкий [9], О. Сохачька [10], А. Щербина [11] та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Разом із тим сучасна теорія та практика доводять, що необхідними є подальші дослідження проблем функціонування світового фондового ринку в умовах стрімкого розвитку та використання сучасних електронних технологій, новітніх засобів комунікації та інформатизації.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Визначення складових віртуалізації фондового ринку та їх трансформації під впливом стрімкого розвитку і поширення інформаційно-комунікаційних технологій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Процес інформатизації всіх без виключення сфер останніми роками набрав стрімкої динаміки. Інформаційні технології стали матеріальним двигуном усіх економічних процесів. Варто погодитися із думкою, яка висловлюється в економічній літературі, що інформаційна революція привела до прогресуючого збільшення світових фінансів [1, с. 9]. Саме у сфері оброблення і поширення інформаційних потоків в останні десятиліття відбулися найглибші технологічні прориви.

Поширення інформаційних технологій має досить суперечливу дію на фактори економічної невизначеності: з однієї сторони комп'ютерне моделювання дозволяє проаналізувати всі господарські ситуації, з іншої – динаміка інформаційних потоків посилює тенденції нестабільності. На базі інформаційно-комп'ютерних технологій стало можливим різке збільшення розриву між реальним і фінансово-спекулятивним секторами економіки.

Інформаційно-комп'ютерна революція дала технічну основу для формування глобального інформаційного простору та сприяла появі інформаційної цивілізації. Д. Робертсон [12], виходячи з взаємобумовленості цивілізаційного і інформаційного процесів, зазначає, що «цивілізація – це інформація».

Інформація стає не тільки важливим фактором конкурентної боротьби, а і об'єктом купівлі-продажу. Особливістю інформації є незнищуваність в процесі використання і необмежена та швидка відновлюваність. Одну і ту ж інформацію можна одночасно використовувати в абсолютно різних місцях і абсолютно відмінних один від одного областях діяльності.

Середня вартість оброблення інформації (у розрахунку на 1 млн. операцій) знизилася з \$75 у 1960 р. до 0,01 цента у 1990 р. У результаті стало можливим здійснювати в режимі реального часу «віртуальне пересування» десятків і сотень мільярдів доларів каналами електронного зв'язку з одних країн в інші на багато тисяч кілометрів [13, с. 14]. Масове поширення персональних комп'ютерів, створення системи Інтернет вивели процеси купівлі-продажу на якісно новий рівень.

Останніми роками у науковій літературі все частіше досліджується феномен «віртуального суспільства», під яким сучасне суспільство розуміється, як простір комунікацій, опосередкований комп'ютерами, що перетворилися з обчислювальних машин в універсальні машини по виробництву «дзеркальних світів» [14]. Постіндустріальне суспільство на відміну від індустріального розглядається перш за все, як суспільство інформаційне. У ньому комп'ютерні технології стають головним засобом і середовищем економічної діяльності. Тому віртуалізація в науковій літературі розглядається як процес, який тягне за собою певні соціально-економічні наслідки, або як процес соціальний, але опосередкований комп'ютерами і без комп'ютерів неможливий.

Стрімке поширення телекомунікаційних технологій веде до глобальних змін, які мають величезний вплив на всі сфери життя сучасного суспільства. Найвищого ступеня віртуалізація досягає в економіці та проявляється в стрімкому рості фондового ринку, практиці «віртуальних корпорацій», «електронних грошей». В результаті глобальної віртуалізації можна говорити про появу нового напрямку в економічній науці – віртуальної економіки.

Основою віртуальної економіки вважаються комунікаційні сітки, наукоємкі продукти та ризикові інвестиції. Швидкий ріст високотехнологічних компаній, комерціалізація Інтернету, бум на ринках корпоративних цінних паперів та деривативів – основні тенденції XXI ст. Сучасний капітал прагне до максимізації прибутку не за рахунок виробництва благ і послуг, як це було в період розвитку промислового капіталу, а за рахунок операцій з купівлі-продажу цінних паперів.

Як зауважує П. Лемещенко [15, с. 352], інформаційно-фінансовий капітал, що вважається головним елементом в структурі капіталу, здійснює ризикові операції на ресурсних, фондових та валютних ринках. І, незважаючи на масштабність кризових явищ, продовжує приносити їх власникам високу дохідність. Ситуація на рівні глобальних фінансистів ускладнюється тим, що виникає ризик некерованості та неконтрольованості як результат всесвітнього економічного хаосу.

Переміщення сфери діяльності фінансового капіталу в глобальні інформаційні сітки, його віртуалізація суттєво впливають на структуру економіки,

доповнюючи її фіктивним сектором фінансових електронних трансакцій. Віртуальний капітал стає більш мобільним в часі і просторі, чим капітал в якій-небудь іншій формі. Віртуальна форма капіталу дозволяє йому переміщатися в будь-які точки планети з практично миттєвою швидкістю і з мінімальними трансакційними витратами на відміну від капіталу в інших формах.

Аналізуючи процес віртуалізації фондового ринку, особливу увагу варто звернути на його інструментарій. Віртуалізація фондового ринку забезпечується трьома його складовими елементами: платіжними системами, фондовими інструментами, електронною торгівлею. Саме їх трансформація в процесі стрімкого поширення та розвитку інформаційно-комунікаційних технологій і дає можливість доступу до фондових ринків в режимі реального часу з будь-якої точки планети, дозволяє практично миттєво здійснювати операції купівлі-продажу цінних паперів на будь-які суми коштів.

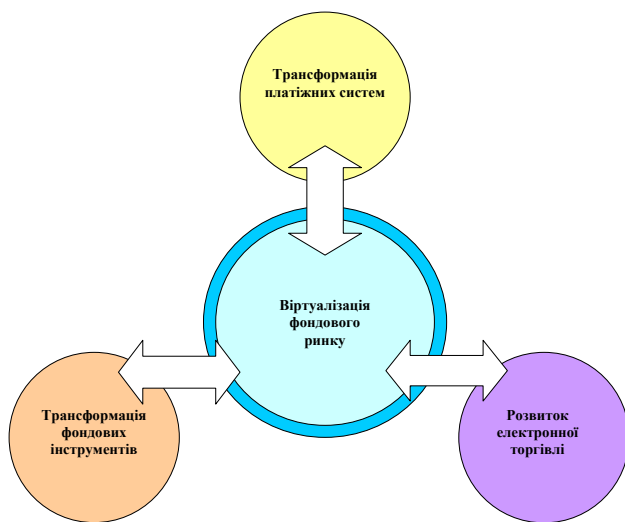

Рис. 1. Складові елементи віртуалізації фондового ринку

Примітка: розроблено автором

Одним із елементів, який забезпечив стрімку віртуалізацію фондового ринку, є розвиток платіжних систем. Еволюція платіжних систем виражається перш за все кількісними показниками їх роботи, такими як об'єм платежів, кількість трансакцій, чисельність обслуговуваних клієнтів, а також якісними змінами. Сутність якісних змін полягає у використанні нових платіжних інструментів та способів регулювання грошових розрахунків, економії витрат, методів мінімізації розрахункових ризиків і інших параметрів, які характеризують економічність, безпеку та зручність проведення розрахунків.

Розвиток платіжних систем пов'язаний із існуванням різноманітних форм грошей. Їх еволюція відбувалася в напрямку від реальних грошей (наприклад, монет із дорогоцінних металів) до грошей реальна вартість яких поступово зменшувалася. Згодом паперові гроші, які ще називають номінальними, витіснили реальні гроші з обігу. Сьогодні загальна маса паперових грошей в світі оцінюється в 10 млн. тонн. А для забезпечення грошового обороту у світі потрібно не менше 100 млн. тонн паперу, тобто на кожен кілограм паперових грошей необхідно мати близько 10 кг різноманітних фінансових, бухгалтерських та інших документів. В епоху стрімкого роз-

витку інформаційно-комунікаційних технологій на перший план виходять електронні гроші, які існують в вигляді інформації в певних трансакційних системах. Електронні гроші – форма грошей, яка виступає засобом проведення розрахунків і відображає соціально-економічні відносини, які складаються в межах віртуальної економіки. З появою електронних грошей відбувається інтернаціоналізація грошового обігу, оскільки електронні гроші забезпечують можливість безперешкодного здійснення міжнародних операцій в будь-які точки планети. В розвинутих країнах високорозвинутий людський капітал створює гігантські потоки електронних грошей, що переміщуються по усіх континентах і країнах світу. Гроші сьогодні уже не тільки засіб обміну, вони стають каналом інформації, який дозволяє споживачу порівнювати непорівнюване [16, с. 345].

Другим елементом, який забезпечує стрімку віртуалізацію фондового ринку, є розвиток електронної торгівлі. За останні 30–40 років взаємовідносини між покупцями та продавцями набули значних змін в бік індивідуальних запитів покупців. В умовах переходу від ери уніфікованого попиту до ери індивідуальних запитів електронна торгівля стала одним з важливих засобів реалізації та підтримки таких змін в глобальному масштабі. Більшість визначень цього терміну визнає електронну торгівлю як вид ділових операцій чи угод, що передбачають використання передових інформаційних технологій та комунікаційних засобів з метою забезпечення більш високої економічної ефективності [17, с. 155].

Особливу роль відіграло поширення електронної торгівлі на фондових ринках. Комп'ютерна біржова торгівля дозволила здійснювати угоди не тільки шляхом безпосередньої присутності в торговельному залі біржі, але й у системі електронних торгів через комп'ютерну мережу незалежно від територіального розміщення учасника торгів. Біржі в процесі впровадження комп'ютерної технології торгівлі пройшли багатоступінчасту систему освоєння інформаційних технологій та їх автоматизацію.

Практично на всіх провідних товарних і фондових біржах світу майже до кінця ХХ ст. зберігалася публічна торгівля з присутністю торговців у біржовому залі за технологією простого та подвійного аукціонів і системи маркет-мейкерів [10, с. 356]. Поява новітніх інформаційних технологій і процеси фінансової глобалізації загострили конкуренцію на західних фінансових ринках, що змусило організований біржовий ринок звернутись до використання інноваційних електронних систем торгівлі [11, с. 308]. Завдяки автоматизації біржової торгівлі вдалось досягти колосального збільшення швидкості проведення операцій з цінними паперами, різке зростання кількості укладених угод, можливості доступу до фондових ринків в режимі реального часу з будь-якої точки планети.

Третім елементом є трансформація фондових інструментів. Розвиток інформаційних технологій забезпечив можливість швидкого проведення руху фінансових потоків та проведенню угод з цінними паперами. Середній термін знаходження акцій в руках одного акціонера ще 15 років назад складав 4,5 роки, а зараз цей показник зменшився до чотирьох місяців [18, с. 30].

За останні роки змінилася не тільки структура фондових інструментів на користь похідних цінних паперів, а й психологія потенційних користувачів фінансових ринків – індивідуальних інвесторів, які виявляють усе більшу готовність і зацікавлен-

ність у цих інструментах. Р. Мертон зауважує, що поширення деривативів стало вирішальним чинником, що забезпечив внутрішню єдність глобального фінансового ринку [4]. На самому початку основною функцією деривативів було забезпечення розподілу між учасниками угод ризиків, пов'язаних з змінами цін на сировину, валютних курсів, процентних ставок, курсів акцій, біржових індексів і т. д. Поява похідних фінансових інструментів була зумовлена необхідністю управління ризиками, хеджування інноваційних форм страхування. Експортери, наприклад, користувалися ними для захисту від коливань валюти своїх торговельних партнерів. Але відтоді як потужність комп'ютерів стала практично необмеженою, торгівля деривативами перейшла на зовсім інший рівень – стала цілком автономною і фактично перестала виконувати колишні першочергові завдання [1, с. 9]. Згодом структура похідних фінансових інструментів стала настільки складною і непрозорою, що оцінити реальну вартість портфелів фінансових компаній дуже складно, а іноді практично неможливо.

Найбільша кількість угод з торгівлі ф'ючерсами та опціонами здійснювалася на біржах Північної Америки та Азії, про що свідчать дані, наведені на рис. 2.

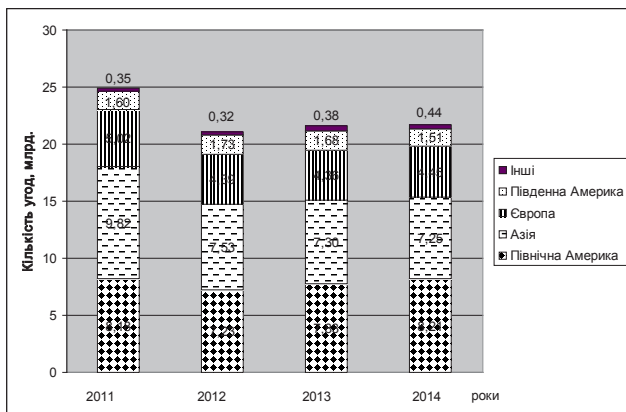

Рис. 2. Динаміка структури світової біржової торгівлі ф'ючерсами та опціонами за географічними регіонами

Джерело: складено автором за даними [19–21]

Як видно з рис. 2, найбільшу питому вагу у світовій біржовій торгівлі ф'ючерсами та опціонами займають біржі Північної Америки. Їх частка у 2014 р. становила 37,6% від загального обсягу. Друге місце займають біржі Азійського регіону – 33,2%, третє місце – біржі Європи – 20,4%. Якщо розглядати динаміку за останніх чотири роки, то спостерігається зменшення кількості угод – з 24,98 млрд. у 2011 р. до 21,87 млрд. угод у 2014 р. Основне падіння обсягів торгів спостерігається у Азійському регіоні: у 2011 р. їх питома вага становила 35,69% і зменшилася до 33,2% у 2014 р.

Зміну структури світової біржової торгівлі ф'ючерсами та опціонами за видами базових активів у 2011–2014 рр. наведено на рис. 3.

Як видно з рис. 3, найбільшу питому вагу займають торгівля ф'ючерсами та опціонами на цінні папери (29,7% у 2014 р.) та торгівля ф'ючерсами та опціонами на фондові індекси (26,7% у 2014 р.).

Фінансові деривативи, з однієї сторони, перерозподіляють ризики, спрощують процес переливу вільних капіталів, забезпечують підвищення надійності

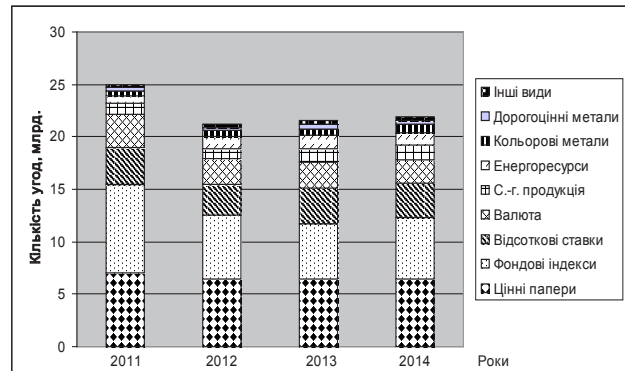

Рис. 3. Структура світової біржової торгівлі ф'ючерсами та опціонами

Джерело: складено автором за даними [19–21]

фінансових ринків. З іншої – породжують розрив між реальним та фіктивним капіталом та відчуженням віртуальних фінансових відносин від реального господарства.

Глобалізація відкрила можливість формування великого фінансового капіталу, який функціонує в світовому масштабі, а постіндустріалізм надав йому ефективні інформаційно-організаційні, управлінські технології, дозволяючи не тільки ефективно вирішувати свої, суто фінансові задачі, але й виступати в ролі, з однієї сторони, спостерігача великих економічних просторів, з іншої – каталізатора зміни економічних відносин [22, с. 132].

Сучасний капітал не має локалізації в просторі і в часі, постійно переміщується по глобальному фінансовому ринку, легко ухиляється від любого національного і міжнародного контролю і регулювання. Сучасний фінансовий капітал існує в комп'ютерних мережах, тому він постійно переміщується і робить це з дуже великою швидкістю. Йому притаманні такі риси, як зміна суб'єктів власності і розмитість, дифузія прав власності, надзвичайно висока мобільність в просторі і в часі. Такий капітал потенційно непостійний, генерує фінансову нестабільність, непередбачувано залежить від випадкових факторів. Віртуальний капітал кінця ХХ – початку ХХІ ст. стає системою «бульбашок» фінансового капіталу, які є пустими по своїй суті, однак при цьому поглинають величезні і найбільш високоякісні ресурси [2, с. 31].

Віртуалізація фінансових операцій веде до недооцінки фінансових ризиків та розриву між фінансовим ринком і реальним сектором економіки. Крім того, віртуалізація фінансових операцій посилює ризик виникнення кризових явищ в умовах високої мобільності і нестабільності міжнародних потоків капіталу, особливо спекулятивного. Стрімке збільшення кількості учасників угод і їх об'ємів, диверсифікація фінансових інструментів, гіпертрофія ринку похідних фінансових інструментів ведуть до збільшення кількості втрат та виникнення нових криз.

Неможливо не погодитись з І.І. Мазур [1, с. 10], що високий рівень розвитку мережевих комп'ютерних технологій, що забезпечують пересування капіталів установ, які діють на фондовому ринку, потребує розробки і впровадження складних і юридично виправданих засобів моніторингу й контролю за фінансовими трансакціями та капіталами.

Висновки з даного дослідження. Розвиток і поширення інформаційних технологій на фінансову сферу зумовлюють появу (створення) нового фінансово-інформаційного простору.

Під впливом інформаційних технологій відбувається віртуалізація фінансових операцій, фондового ринку і капіталу.

Віртуалізація фондового ринку забезпечується трьома складовими: трансформацією платіжних систем і фондових інструментів та розвитком електронної торгівлі.

Біржова торгівля перетворюється на систему електронних торгів з колосальним збільшенням швидкості торгів і кількості укладених угод.

Віртуалізація фінансових операцій, фондового ринку і капіталу потребує розробки та впровадження складних і юридично виправданих засобів моніторингу та контролю за ними.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Мазур І.І. Причини фінансової кризи в умовах глобалізації / І.І. Мазур, Ю. Сапачук // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка : сер. «Економіка». – 2009. – № 3(109). – С. 9–13.
2. Ермолаев К.Н. Виртуальность как форма существования и движения фиктивного капитала в современных условиях / К.Н. Ермолаев // Экономические науки. – 2010. – № 12. – 2010. – С. 31–34.
3. Castells M. Information Technology and Global Capitalism // Global capitalism / Ed. W. Hutton, A. Giddens. – N. Y. : The New Press, 2000. – P. 52–74.
4. Мертон Р. Приложение теории оценки опционов: двадцать лет спустя / Р. Мертон // Мировая экономическая мысль. Сквозь призму веков: в 2 кн. Т. Всемирное признание: Лекции нобелевских лауреатов ; отв. ред. Г.Г. Фетисов. – М. : Мысль, 2005. – Кн. 2. – С. 206–251.
5. Sachs J. International economist: Unlocking the mysteries of globalization / J. Sachs // Foreign policy. – 1998, spring. – № 110. – P. 97–111.
6. Стиглиц Дж.Е. Информация и смена парадигмы в экономической науке : Нобелевская лекция 8 декабря 2001 года // Мировая экономическая мысль. Сквозь призму веков : в 5 т. Т. 5. Всемирное признание: Лекции нобелевских лауреатов ; сопред. научно-ред. совета Г.Г. Фетисов, А.Г. Худокормов ; отв. ред. Г.Г. Фетисов. – М. : Мысль, 2005. – Кн. 2. – С. 535–629.
7. Фабоцци Ф. Управление инвестициями / Ф. Фабоцци. – М. : ИНФРА-М, 2000. – 932 с.
8. Мошенський С.З. Трансформаційні процеси на світових ринках цінних паперів / С.З. Мошенський // Фінанси України. – 2009. – № 7. – С. 54–63.
9. Солодкий М.О. Розвиток світової електронної біржової торгівлі / М.О. Солодкий // Економіка та держава. – 2010. – № 10. – С. 33–34.
10. Біржова справа : [підруч.] ; за наук. ред. О.М. Сохачької – Тернопіль : ТНЕУ, 2014. – 655 с.
11. Щербина А.Г. Тенденції розвитку електронної торгівлі на фондовому ринку // А.Г. Щербина / Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 2(128). – С. 301–309.
12. Робертсон Д.С. Информационная революция / Д.С. Робертсон // Информационная революция: наука, экономика, техника : [реф. сб.]. – М. : ИНИОН РАН, 1993. – С. 17–26.
13. Фридман Л. Глобализация: Развитие и развивающиеся страны / Л. Фридман, С. Кузнецова // Мировая экономика и международ. отношения. – 2000. – № 11. – С. 14.
14. Базыкин Д.В. Альтернативы теории постиндустриального общества [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.psu.ru/psu/files/4802/bazykin_2.doc.
15. Лемещенко П.С. Экономический кризис как институциональная форма и степень отрицания капитала / П.С. Лемещенко // Journal of Institutional Studies (Журнал институциональных исследований). – 2010. – Т. 2. – № 4. – С. 59–75.
16. Гасанов Э.А. Виртуализация экономики как фактор развития электронных денег / Э.А. Гасанов // Аудит и финансовый анализ – 2012 – № 5. – С. 344–348.
17. Чучко Н.О. Електронна торгівля в системі світогосподарських відносин / Н.О. Чучко, Г.М. Лозікова // Економіка промисловості. – 2011. – № 4. – С. 153–158.
18. Нещерет А.К. Финансовые рынки и инструменты в условиях мирового финансово-экономического кризиса / А.К. Нещерет // Науч. тр. Северо-Западного ин-та управления. – 2012. – № 1. – Т. 3. – С. 28–35.
19. Commodity and Interest Rate Trading Push Trading Higher in 2013 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : americas.fia.org/articles/fia-volume-report-global-futures-and-options-volume-rose-21-2164-billion-2013.
20. Global Futures and Options Volume: Gains in North America and Europe Offset Declines in Asia-Pacific [Электронный ресурс]. – Режим доступа : fimag.fia.org/articles/2014-fia-annual-global-futures-and-options-volume-gains-north-america-and-europe-offset.
21. FIA Annual Volume Survey: Trading Falls 15.3% in 2012 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : americas.fia.org/articles/fia-volume-report-global-futures-and-options-volume-fell-153-2012.
22. Лутцева К.А. Вектор развития экономических отношений собственности в условиях виртуализации экономики / К.А. Лутцева, Т.Г. Осадчая // Социально-экономические явления и процессы. – 2011. – № 11. – С. 127–134.